

Samenvatting van mogelijk relevante thema's voor wetenschapstafels volgens input planbureaus

We hebben SCP, PBL (2x), CPB, RIVM gesproken. De vraag is telkens geweest: 'Welke kennis, verwoord als thema of onderwerp, gaat wat u betreft nodig zijn voor de hersteluitdagingen en groeikansen van Nederland na corona en zou daarom goed onderwerp kunnen zijn van de wetenschapstafels?'

De thema's dienen aan de volgende kenmerken te voldoen:

- De thema's zijn van belang voor herstel direct na Corona – dus niet enkel voor de lange termijn.
- Het zijn thema's die niet al door de departementen worden opgepakt of die al besproken worden door de dialogen die de CSO's organiseren. We willen geen overlap maar juist thema's die tussen wal en schip dreigen te vallen.
- Het zijn thema's waar sprake is van een sterke interactie tussen beleidsterreinen zoals steun en duurzaamheid, ruimtelijke ordening en thuiswerken, arbeidsmarkt en onderwijs etc. Vanuit deze interactie doen deze thema's zich ook voor als spanningsvelden.

Wat opvalt bij de thema's die we hebben opgehaald is dat ze zich op een hoger aggregatieniveau- en abstractieniveau lijken te bevinden. Ze overstijgen de thema's die door de CSO's of departementen worden opgepakt en laten sterke interacties zien tussen beleidsterreinen. Overal ontstaat het beeld dat het lange termijn perspectief bij de departementen nog onvoldoende aandacht krijgt volgens de planbureaus. De uitlegbaarheid van beleid en de spanningsvelden daarin is eveneens een kenmerkend aspect van alle thema's.

Inmiddels is er op 18 februari ook een adviesbrief gepubliceerd door de planbureaus. Daar staan ook een aantal thema's in die relevant kunnen zijn voor de wetenschapstafels. Die nemen we in deze samenvatting niet mee, deze tekst is gebaseerd op de gesprekken die gevoerd zijn met de planbureau-leden van LT 1.

Integraliteit en samenhang van maatregelen

Je ziet toch dat in de afgelopen 10 á 20 jaar dat het concentreren op waar je over gaat was een tijd lang een populair credo dit is echter wel ten koste is gegaan van het integrale denken binnen de rijksoverheid. Hoe pak je dat weer op en hoe geef je daar handen en voeten aan om in de dagelijkse praktijk over de grenzen van de departementen heen te kijken. Soms is dat zelfs nog over de grenzen binnen de departementen.

Het gaat hier om samenhang en interacties tussen beleidsterreinen. Soms lijkt een onderwerp een departementaal onderwerp – maar vraagt de aanpak juist om een integrale benadering. Bijvoorbeeld een samenhangend herstelplan – juist de combinatie van onderwijs, de stap naar de arbeidsmarkt, economisch herstelbeleid gekoppeld aan duurzaamheid. Hierin komt ook het spanningsveld naar voren tussen aandacht voor korte-termijn oplossingen en lange-termijn effecten.

Een sterkere relatie met Corona heeft de discussie over onderwijs en zorg, mentale gezondheid. En dat zijn hele gescheiden domeinen waar je ziet dat kinderen bij onderwijs omdat alles anders loopt dan de bedoeling was mentaal in de knoop komen, het zorgsysteem daar niet op ingesteld is. Dat is wel een ander terrein dan PBL.

De overlap tussen arbeid en onderwijs is van belang als thema dat tussen wal en schip dreigt te vallen. We weten uit vorige economische crisis (2001) dat mensen die in die periode op de arbeidsmarkt kwamen minder snel een baan vonden en als ze een baan vonden dan verdienden ze ook minder geld. Dat effect zou je nu ook weer kunnen krijgen. Mensen krijgen het moeilijker op de arbeidsmarkt. Er komt nu een groot plan voor het onderwijs om leerachterstanden in te halen. Je hebt nu mensen die zitten in het laatste jaar van hun school of studie – wat gebeurt er met die mensen. Die gaan zich ook afvragen wat ze moeten doen. Is het slim om nu af te studeren of is het slimmer om nog door te studeren en nog niet op

zoek te gaan naar een baan. Dat is een vraag die nu speelt voor veel mensen. De vraag is voor de wetenschapstafels is hoe kunnen hier wat aan doen in de samenhang van onderwijs- en arbeidsmarktbeleid? Regels bij de studiefinanciering kunnen over het terugbetalen van de lening wanneer je niet op tijd bent afgestudeerd zou je bijvoorbeeld aan kunnen passen. Wat gebeurt er met iemand die al 4 jaar financiering heeft gehad wat gebeurt daarmee – mag je langer doorstuderen of mag ik langer doen over terugbetalen. Kun je deze mensen die wel kiezen om de arbeidsmarkt op te gaan iets extra's bieden.

Korte termijn en lange termijn effecten van maatregelen

Lang niet alle mensen met een hulpbehoefte zijn goed in beeld in het sociale domein. Corona versterkt de problematiek bij kwetsbare groepen. De druk op het sociale domein zal daarom naar verwachting op alle fronten toenemen. Waar het fundament nu al zwak is kan dat door Corona problematisch worden.

Het gaat erom dat als je nu uit die crisis gaan proberen te komen, doe dat dan meteen op een manier waar je over 10 of 20 jaar ook nog blij mee bent. Het risico is dat je nu probeert te snel de gezondheids crisis of de economische crisis te managen, en dan met name die economische crisis. Maar dat je dat misschien doet met maatregelen of met ingrepen die niet per se voor de lange termijn de beste keuzes zouden zijn, maar die wel snel resultaat opleveren. Die spanning tussen de korte en de lange termijn dat is wel een hele lastige en die speelt bij heel veel dossiers en deels zijn die ook wel over departementen heen. Want het is aantrekkelijk om te kiezen voor die ingreep die de economie er weer het snelste bovenop helpt. Maar als je daarmee een 'lock-in' veroorzaakt of versterkt in bijvoorbeeld technologieën waar je eigenlijk vanaf wil dan schiet je daarmee op de lange termijn natuurlijk jezelf mee in je voet.

Wat in de adviesbrief van 18 februari minder aandacht krijgt is de houdbaarheid van het zorgstelsel. De vergrijzing zal doorzetten – het aantal hulpbehoevenden zal toenemen. Het aantal zorgprofessionals en het aantal mantelzorgers die de hulp kunnen verlenen zal echter maar mondjesmaat toenemen. Dat gaat een spanning opleveren op de lange termijn. Daar zijn nu stappen te zetten. Daar voorzien we nu kansen. In de zorg worden bijvoorbeeld digitale oplossingen gekozen die aardig lijken te werken. Pak dat soort kansen op om dat ook op de lange-termijn goed in te regelen.

Onzekerheid over de lange termijn effecten is ook een belangrijk thema en het beleid wat je daarvoor kunt voeren. In de politieke discussie en het onderwijsplan wat er nu ligt is heel erg gericht op de korte termijn. Het onderwijsplan kijkt ongeveer een jaar vooruit. Wij kijken als planbureaus wel naar lange termijn effecten ook door terug te kijken. Meer vooruitdenken en met scenario's werken lijkt nu slim. Ook als het gaat om gezondheid. Bijvoorbeeld de zorgmijders of mensen die zich anders hebben gedragen in hun vraag om zorg. De effecten daarvan weten we niet zo goed – die cijfers die moeten nog komen.

Complexiteit en onvoorspelbaarheid

Zo'n crisis is complex en onvoorspelbaar en wat is de rol van de overheid bij dat type vraagstukken. Dat is niet alleen maar een politieke afweging maar ook een wetenschappelijke vraag.

Hoe kan je nou die wens van korte termijn herstel of verlichting op een slimme manier combineren met lange termijn visies en waar we ons ook aan gecommitteerd hebben. Er liggen immers ook vanuit dit kabinet best wel grote plannen waar we met de industrie naar toe willen en een klimaatakkoord. Dat ligt er eigenlijk allemaal al. Het risico is dat dat ondergesneeuwd raakt in het proberen te managen van deze crisis. Terwijl daar voor een deel ook kansen in liggen. Het is dus ook een kwestie van focus en het werken met scenario's in een onvoorspelbare en complexe wereld.

Inclusie- en exclusie-effecten van maatregelen

In dit thema gaat het over het effect van maatregelen op de korte termijn in relatie tot in- en uitsluiting van groepen. Hier speelt ook het effect op vertrouwen in elkaar en de overheid een rol. De insluitende en uitsluitende werking van interventies die nu gedaan worden en het effect daarvan oplanger termijn.

Tweedeling op de arbeidsmarkt neemt toe door Corona, waarbij flexwerkers en zzp's een grotere kans op inkomens- en baanverlies hebben. In de loop van het komende jaar wordt een golf van faillissementen verwacht. Naarmate de druk van het virus gaat afnemen worden ook de steunpakketten afgebouwd en dan ga je ook de gevolgen zien van wat het gedaan heeft voor bedrijven. Bedrijven worden nu overeind gehouden door de steun die vanuit de overheid komt.

Er zijn onderwijsachterstanden veroorzaakt c.q. versterkt door Corona. Kinderen krijgen door onderwijs op afstand achterstanden boven op de ongelijkheid die er al in het onderwijs was. Dat wordt niet per se verholpen door het herstel wat nu wordt ingezet. Het blijft van belang om naar de structurele problemen te kijken die erachter zitten. Wat doet het herstelplan voor de verschillende groepen en wat is het effect op de kansongelijkheid die er al was.

Weerbaarheid en efficiency

Hoe kunnen we de weerbaarheid en veerkracht van mensen en bedrijven versterken?

Er ligt ook een bestuurskundige vraag over hoe wij onze publieke organisaties hebben ingericht. We zijn erg goed in veel en lang vergaderen wat geleid heeft tot trage vaccinatie. Is er echt iets misgegaan en wat kunnen we daarvan leren? Dat heeft zijn effect op veerkracht en hoe wij omgaan met onzekerheid en het effect daarvan op ons handelen. Mensen kijken hiernaar vanuit hun eigen vooringenomenheid. Bijvoorbeeld Hugo de Jonge die zegt dat deze crisis een groot pleidooi is voor meer overheidssturing. Het zou goed zijn om hierover met een zekere afstand in tijd en in beleid naar te kijken. Wat is de rol van de overheid in het hanteren van de crisis en het werken aan herstel. Het is een wetenschappelijk pittige vraag. Is er bijvoorbeeld genoeg kennis bij departementen om in een crisissituatie te kunnen acteren? Zit er bijvoorbeeld een trade-off tussen efficiency en weerbaarheid? De weerbaarheid bij banken is tijdens de financiële crisis versterkt door de kapitaalbuffers te verhogen en het toezicht versterkt bij banken. Waar heb je dit soort issues nog meer? Bij het hebben van voorraad voor mondklappers en medicijnen speelde dit ook. Je kunt daar in doorschieten – je hebt daar gewoon te maken met onzekerheid en tijdelijke schaarste. Zo'n crisis is complex en onvoorspelbaar en wat is de rol van de overheid bij dat type vraagstukken. Dat is niet alleen maar een politieke afweging maar ook een wetenschappelijke vraag.

Er zijn ook een aantal thema's waar corona op zich helemaal niet zo heel veel aan verandert. Maar het legt wel een aantal kwetsbaarheden bloot in het systeem dat we hadden. Die hebben voor een deel toch wel te maken met dat we in de afgelopen decennia behoorlijke efficiency hebben ingebouwd in onze systemen. Dan zie je dat als het ergens mis gaat zowel bevolking als ook de markt naar de overheid kijkt en dan zegt: 'en nu?'. Dit terwijl de overheid zich in de afgelopen periode natuurlijk ook steeds meer als een nou berekende burger of een efficiënte marktpartij heeft georganiseerd. Alle 'over-dimensionering' in heel veel terreinen eruit is gehaald. Dat is wel een van de overkoepelende dingen die ervoor zorgen dat zo'n crisis als corona bloot legt dat er dingen niet meer werken. De achterliggende vraag is dat je opnieuw moet nadenken over de vraag hoe we de rol van de overheid zien. Is het doel van de overheid om het allemaal maar zo efficiënt mogelijk te doen of heeft de overheid ook een andere rol? Die herbezinning op die taak van de overheid vind ik belangrijk. De BV Nederland was natuurlijk in de afgelopen jaren een hele populaire term, maar als Nederland een BV was geweest waren we nu failliet geweest en we zijn dus geen BV. In heel veel domeinen is de veerkracht eruit georganiseerd. Ik zie dat onder andere in de zorg, ook dat het zich vertaald heeft naar hoe burgers en bedrijven erin staan. Ik zie dat die nu bijna op het randje functioneren doordat ze dus ook geen buffers meer hebben. Zodra er dan iets misgaat dan moet iedereen overeind gehouden worden door de overheid. Het is niet zo dat alleen de overheid op die efficiency heeft gezeten – de gehele samenleving heeft op die efficiency gezeten.